

**Кыра саастаах оҕолорго
норуот остуоруйатын көмөтүнэн
оҕо тылын сайыннарыы.**

Толордо: Эдьигээн эбэнки нэһилиэгин
«Орончикан» уһуйаан иитээчитэ
Спиридонова Елена Васильевна

Билигин сайдыылаах кэм ирдэбилигэр сөп түбэһиннэрэн, оҕо санаатын сааһылаан этэр, сытыы өйдөөх-санаалаах, сайдыылаах, чобуо тыллаах-өстөөх, майгы-сигили өттүнэн эйэбүс-элэксэй буолуохтаах. Оҕо тылын сайыннарыыга норуот тылынан уус-уран айымньыта улахан оруоллаах.

Норуот тылынан уус-уран айымньытын биир чабылхай көрүнүн, оҕо барыта сөбүлээн истэр – остуоруйалар тустарынан кэпсиэм. Кыра оҕо фольклору оскуола курдуктуса тутан үөрэтэр табыгаһа суох. Оҕо сааһыгар сөп түбэһэр остуоруйаны иллэн кэмнэ, араас дьарык кэмигэр ыытыахха сөп. Норуот олобун-дьаһабын, баҕа санаатын, инникигэ эрэлин этэр дьиктилээх-дьиибэлээх уус-уран айымньыта остуоруйа диэн ааттанар. Норуokka тарҕана сылдьар остуоруйалар олус элбэхтэр.

Норуот остуоруйаларыгар тулалыыр эйгэбит барыта – от-мас, үөн-көйүүр, кыыллар бары тыыннаахтар, иччилээхтэр диэн өйдөбүл баар буолуохтаах. Оччобуна эрэ оҕо от-маһы, айылҕаны харыстыы, сыаналыы үөрэнэр. Ханнык баҕар түгэннэ үтүө өрүт, үтүө санаа кыайыахтаах. Оччоо оҕо куһаҕаны тумнар, үчүгэйгэ, кэрэбэ тардыһар, талаһар.

Темаларынан сүннүнэн үс бөлөххө араарыахха сөп: хамсыыр-харамай туһунан, дьиктилээх-алыптаах уонна олох-дьаһах остуоруйалара.

Үөскээбит төрүттэринэн остуоруйалары түөрт бөлөххө хайытыахха сөп:

- саха төрүт остуоруйалара («Таал-Таал эмээхсин», «Куобах», «Кэччэгэй балыксыт»),
- нууччаттан киирбит остуоруйалар («Колобок», «Эриэппэ», «Теремок»),

- абыях ахсааннаах норуоттар остуоруйалара (“Эһэ уонна Чалбача”, “Куоҕас туһунан остуоруйа”, «Туруйа хайдах халлаан табата буолбутай?»),
- атын омук остуоруйалара (“Кэбэ”- ненец, “Кыһыл көмүс сүгэ” – латыш, «Ыт иччитин хайдах көрдөөбүтэй?»).

Остуоруйалары үөрэтиини ыйдарынан маннык араардыбыт:

Алтынны ый – остуоруйа туһунан литература хомуйуу, оҕолорго билиһиннэри.

Сэтинны ый –кыылар тустарынан остуоруйалар: «Кутуйахтаах тайах», «Саһыл эһэлиин», «Куобах».

Ахсынны ый – олох-дьаһах туһунан остуоруйалар: «Таал-Таал эмээхсин», “Кыһын уһаабытын, сайын кылгаабытын туһунан”, “Кэччэгэй балыксыт”).

Тохсунну ый - нууччаттан кирибит остуоруйалар (“Колобок”, “Эриэппэ”, “Теремок”, «Үс сибиинньэ оҕото»).

Олунну ый - абыях ахсааннаах норуоттар остуоруйалара (“Эһэ уонна Чалбача”, “Куоҕас туһунан остуоруйа”, «Туруйа хайдах халлаан табата буолбутай?»).

Кулун тутар - атын омук остуоруйалара (“Кэбэ”- ненец, “Кыһыл көмүс сүгэ” – латыш, «Ыт иччитин хайдах көрдөөбүтэй?»).

Муус устар– үөрэппит остуоруйалары хатылааһын, түмүк.

Бөлөбүнэн үлэ:

- *Остуоруйаны истии уонна ырытыы.*

Сыала – оҕо остуоруйаны истэн баран, туох туһунан кэпсэнэрин, туох түгэн буолбутун туһунан кэпсэтиигэ кытгарын, ырытыһарын ситиһии.

- *Бөлөбүнэн остуоруйаны кэпсээһин.*

Остуоруйаны истэн баран, биридии этиинэнуочаратынан кэпсииллэр. Оҕо ыарырҕатар, ситэ өйдөөбөтөх түгэнигэр иитээччи ыйытыы биэрэн, көмөлөһөр, ситэрэр.

- *Остуоруйаны истэн баран, бэйэбаһатынан ситэри.*

Оҕолор остуоруйаны истэн баран, биридиилээн айан, ситэрэн биэрэллэр.

- *Остуоруйаны туруоран көрдөрүү.*

Оҕолор билэр остуоруйаларын туруоран көрдөрөллөр. Кыра бөлөххө куукула тыйаатырын көмөтүнэн көрдөрүү табыгастаах.

Кыра саастаах оҕо истэн эрэ буолбакка, тутан-хабан, илэ харабынан көрөн олоодобуна ордук өйүгэр киирэр. Ол иһин куукула тыйаатыра, уруһуйдарынан, ойууларынан кэпсээһин кинилэргэ ордук тийэр. Маны таһынан дискаҕа истиэххэ, слайдынан көрүүххэ эмиэ сөп.

Аахпыт остуоруйаларбыт геройдара сыл устата араас хабааннаах тэрээһиннэргэ кытталлара оҕо ол остуоруйаны ордук ылынарыгар төһүү күүс буолар. Ол курдук, дьарыкпытыгар Эһэ, Куобах ыалдыттыы кэлбиттэрэ. «Үс сибиинньэ оҕото» остуоруйа сибиинньэлэрэ оҕолор санга дьылларыгар кэлэн, кизэргэтэн, остуоруйаны көрдөрбүттэрэ, Куобахчаан күһүнү көрсүү тэрээһинигэр ыалдыттан ааспыта.

Түмүкпэр этиэм этэ, билинни интернет, технология төбө да сайдыбытын иһин, төрөөбүт тылбытын, фольклорбутун умнубаккабыт, оҕолорбутугар үөрэтиэһин, төрөөбүт тылга тапталы, убаастабылы иитиэһин.

Туһаныллыбыт литература:

1. Каратаев И.И. Оҕону чуолкайдык сангарарга үөрэтии уонна грамотаҕа үөрэнэргэ бэлэмнээһин. Бичик, Дь-1993.
2. Кэскил. Төрөппүт, детсад иитээччитэ ааҕар кинигэтэ. Бичик, Дь-2002.
3. Саха фольклора (Хрестоматия). Кылаас таһынааҕы ааҕыыга көмө. Дь, 1986.
4. Тосхол. Национальной оҕо тэрилтэтин базовой программата. Үһүс тахсыыта. Дь-2009.